

TEZAURUL DE LA VRAP A APARTINUT PRINCIPELUI SLAV ACAMIR AL BELZIȚIEI?

De la publicarea inițială a tezaurului de la Vrap și a concluziilor la care a ajuns cunoscutul savant vienez J.Strzygowski¹, nu s-a mai revenit asupra unor probleme rămase încă neelucidate satisfăcător, pe care le pune această importantă descoperire arheologică. Tezaurul de la Vrap a mai fost amintit în literatura de specialitate doar tangențial, cu ocazia publicării unor descoperiri ce prezintă analogii cu unele dintre piesele ce alcătuiesc acest tezaur, sau când unele piese mai caracteristice au fost date ca exemple ale orfevrăriei bizantine din perioada iconoclastă². O prezentare și o analiză a tezaurului de la Vrap, folosindu-se cele mai moderne mijloace de investigație, ar fi, în stadiul actual al cercetării, utilă și necesară chiar³. Deoarece nu avem posibilitatea de a studia mai îndeaproape acest tezaur, în cele ce urmează vom face doar câteva observații de ordin general pentru a justifica și argumenta o ipoteză de lucru pe care dorim s-o formulăm în legătură cu ultimul proprietar al tezaurului și al cauzei care l-a determinat pe acesta să îl ascundă.

De la început dorim să precizăm că în ansamblu împărtășim opiniile și concluziile la care a ajuns J.Strzygowski, referitor la atelierile bizantine în care au fost executate cele mai reprezentative piese, ori referitor la încadrarea lor cronologică între secolele VII—IX. Observațiile pe care le vom face au ca scop final explicarea cauzei condițiilor care au determinat tezaurizarea unei adevărate colecții de vase destinate cultului creștin, precum și motivul combinării acestora cu o serie întreagă de piese de podoabă și harnașament turnate în tipare bivalve, deoarece în mod normal și logic nu ar fi justificată o tezaurizare a lor în ansamblu, mai ales că și din punct de vedere stilistic ori cronologic tezaurul a fost format din două loturi distincte. Primul lot cuprinde vase de cult databile în secolele VI—VII (vasele nr. 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11 și 12, după numerotarea lui J. Strzygowski), iar lotul al doilea înglobează vase de cult și piese de podoabă (cf.nr. 1, 7, 10, 13—35, 39—47), databile în perioada iconoclastă, deci, între anii 720—834. S-ar putea ca cercetările viitoare, care vor supune tezaurul unor analize mult mai complexe din punct de vedere tehnic și tehnologic să modifice compoziția loturilor propuse, dar pentru scopul pe care ni l-am propus este

¹ J. Strzygowski, *Altai — Iran und Völkerwanderung*, Leipzig, 1917, p. 1 sq., 240 sq. (Vrap).

² A. Riegl, JCC, N.F. I, 1903, p. 282 sq., fig. 229—232 (Albania); *ArchErt*, 1904, p. 340, 371, 384; *Bull. Metropolitan Mus.*, 1913, p. 64; P.Reinecke, *Germania*, 1928, p. 94; N. Fettich, *Művelőlexikon*, I, 1935, p. 17 sq.; T. Horváth, *ArchHung*, XIX, 1935, p. 117; D.Csallány, *Archologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*, Budapest, 1956, p. 216 sq.; M.C.Ross, *L'art Byzantin, Art Européen*, Athena, 1964, p. 360, 376, nr. 427; D.T.Rice, *ArtByzantin*, pl. 82 (Skoda); J. Erdélyi, *L'Art des Avars*, Budapest, 1966, p. 36, fig. 16—17; *Guide of the Metropolitan Mus. New York*, 1972, p. 213 (Albania); K.Wessel, *Die Kultur von Byzanz*, Frankfurt a.M., 1970, p. 257, fig. 159 (Skoda); J.Dekan, *SlavArch*, 1972, p. 388, fig. 83, 1; Z. Klanica, *Balkanoslavica*, 1972, p. 99, fig. 3; W.F. Volbach, *Actes du XIVème Congr.Int. Byz.*, I, București, 1974, p. 366; C. Delvoye, *Arta bizantină*, București, 1976, p. 273.

³ În 1972, cu ocazia organizării de către Metropolitan Museum la New York a unei expoziții speciale consacrată metalurgiei aurului din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre, am avut fericita ocazie să văd expus întreg tezaurul de la Vrap, împărțit însă în două loturi: "Colecția J.P. Morgan" și "Albania", dar nu am avut posibilitatea să-l studiez mai detaliat. Colegii de la Metropolitan Museum ar putea însă republica tezaurul, făcând, totodată, analize electrono-microscopice, examinări cu raze gamma, iridium 192 etc., contribuind în mod substanțial la elucidarea unor probleme tehnice, tehnologice, stilistice și cronologice legate de această descoperire arheologică unică în felul ei.

Recent profesor R. Harhoiu de la Institutul de Arheologie din București mi-a comunicat că a audiat o comunicare prezentată de prof. dr. J. Werner în legătură cu tezaurul de la Vrap și că în curând renumitul savant va publica o lucrare consacrată acestui tezaur.

suficientă, deocamdată, o încadrare arheologică și istorică generală pentru a înțelege și preciza cauza și condițiile tezaurizării, ori a momentului ascunderii lui.

Arheologii, istoricii și mai ales istoricii de artă, pornind de la izvoarele scrise ori de la monumentele descoperite pe cale arheologică, sau altele care încă se mai păstrează într-o stare de conservare relativ bună, au stabilit că stilul floral și animalier era în plin avânt mai ales în perioada împăraților iconoclaști, din cauza necesității stringente a artiștilor de a înlocui iconografia tradițională creștină cu un nou curent artistic, mai profan, conform noilor cerințe.

Un început l-a făcut abia împăratul Leon III, care în anul 725 a interzis adorarea icoanelor, poruncind îndepărtarea lor din edificiile publice, piețe, etc., dar el a acceptat totuși ca unele icoane să mai poată fi păstrate ca obiecte decorative. Se pare că această decizie a luat-o împăratul sub influența unor vechi tradiții iconoclaste dar și a califului omeid Yezid II (720—724), care a poruncit în anul 723 să fie distruse toate icoanele din bisericile și casele creștinilor ce se aflau sub ascultarea sa⁴. Procesul de înlocuire a iconografiei creștine tradiționale cu stilul floral și animalier s-a accentuat și aplicat concret mai ales după sinodul de la Constantinopol din anul 754, când împăratul Constantin V a ordonat distrugerea imaginilor sfinților și înlocuirea acestora cu reprezentări profane. Decorațiile cu subiecte florale și animaliere, cu cruci de un anumit tip, ori cu reprezentări ale împăratului, ale scenelor de luptă și vinătoare, curselor de cai etc., erau principalele subiecte ce împodobeau acum bisericile, edificiile publice și particulare, țesăturile, obiectele prețioase din aur și argint etc., deoarece casa imperială deținea și monopolul atelierelor ce prelucrau aceste adevărate opere de artă⁵.

Reacția iconodulilor s-a manifestat printr-o puternică opoziție, mai ales între anii 760—766, dar în august 766 Constantin V a pus capăt răscoalei ordonând executarea a 19 demnitari și ofițeri superiori, închizând totodată mănăstirile care erau focarul răscoalei, iar pe acelea care nu s-au convertit le-a transformat în cazărmi, băi, sau alte edificii publice⁶. De asemenea, el a confiscat proprietățile funciare ale unor mănăstiri, transferind în patrimoniul tezaurului imperial numeroase produse din aur și argint, acumulate de aceste mănăstiri timp de mai multe secole, prin donații darnice din partea unor credincioși, sporind astfel considerabil averea casei imperiale. Ca urmare a expedițiilor războinice efectuate în Orient ori în hanatul bulgar, Constantin V a mai făcut importante transferări și colonizări de populații, din Siria în Tracia și Armenia, ori din hanatul bulgar în Bythinia și Peloponez⁷. Printre coloniștii și prizonierii transferați din zona orașelor Germanice, Theodosiopolis, Melitene, etc. se aflau fără îndoială și numeroși meșteri bijutieri, țesători de stofe scumpe, sculptori în fildes etc., dintre care pe cei mai talentați i-a oprit la Constantinopol în atelierile imperiale. De altfel izvoarele scrise bizantine îi acuză pe împărații Leon III și Constantin V că s-au înconjurat de siriieni și alți orientali, care i-au influențat în diverse probleme. Printre acești meșteri — artiști veniți de bună voie sau transferați cu forța la Constantinopol — trebuiesc căutați meșterii care au executat la comanda împăratului vasele decorate în stilul floral și animalier, mai ales că aceștia erau familiarizați din tată în fiu, timp de mai multe generații, cu tehnica de lucru și motivistica ornamentală orientală, acceptând bucuroși să execute indicațiile și

⁴ DACL, VII, 1, p. 232 sq., 240 sq., G. Marçais, *Byzantion*, 1932, p. 161, sq.; N. Iorga, *Histoire de la vie byzantine. Empire et civilisation d'après les sources*, II, București, 1934, p. 34; idem, *Istoria vieții bizantine*, București 1974, p. 288 sq.; A. Grabar, *L'Empereur dans l'art byzantin*, Paris, 1936, p. 164 sq., 184 sq.; G. Ostrogorsky, *Histoire de l'État Byzantin*, Paris, 1956, p. 190 sq.; C. Delvoye, *op.cit.*, p. 241 sq.

⁵ Theophanes, *Chronographia*, ed.C. de Boor, 1885, p. 427, 437, 439, 440, 443; DACL, VII, 1, p. 287, sq.; A. Grabar, *op.cit.*, p. 171 sq., nr. 3; G. Ostrogorsky, *op.cit.*, p. 202 sq.; J. Beckwith, *The Art of Constantinople*, London, 1969, p. 58 sq.; C. Delvoye, *op.cit.*, p. 260 sq., 270 sq.

⁶ Theophanes, 443; DACL, VII, 1, p. 253 sq., 258 sq.

⁷ Theophanes, 422, 427, 429; Nicephoros, *Breviarium*, 66, 69; G. Ostrogorsky, *op.cit.*, p. 196 sq.

dispozițiile împăraților iconoclaști. Artiștii băștinași din Constantinopol ori din alte centre europene erau purtătorii tradițiilor elenistice și romane timpurii, deci, erau mai puțin dispuși să se conformeze noii mode, mai ales că foarte probabil mulți dintre ei erau iconoduli, deci, dușmani pe față sau ascunși ai noului curent artistic impus de iconoclaști. Pentru artiștii veniți din Orient stilul floral și animalier era repertoriul lor motivistic tradițional, cotidian chiar, de aceea picturile, frizele arhitectonice, țesăturile, piesele de fildeș, vasele din aur și argint ori alte bijuterii le-au executat cu măiestria și îndemânarea dobândită prin practica cotidiană, concurându-i pe artiștii locali, reușind astfel să impună în marea metropola o modă nouă, mai barocă, mai profană decât cea tradițională locală. Similitudinile tehnice și motivistice dintre tezaurele de la Vrap și Sînnicolaul Mare (Nagyszentmiklós) ca și contemporaneitatea lor au fost subliniate în repetate rânduri de către J. Strzygowski și alți specialiști⁸, astfel că nu mai este cazul să le reliefăm. Identitatea formei, a tehnicii de lucru, dar mai ales a motivisticii ornamentale dintre ceștile descoperite la Dune și Preslav⁹ este atât de frapantă încât se impune de la sine ipoteza că ele au fost executate în același atelier, poate chiar de către același meșter. Deosebirile sînt minore, ca de pildă la ceașca de la Dune friza centrală are pe lângă palmete și reprezentări de grifoni, lei înaripați ori păsări, asemănătoare cu cele redată pe cupa nr. 1 de la Vrap. De asemenea, pe ceașca de la Preslav se află o inscripție în limba greacă cu formula creștină "Doamne ajută + (pe credinciosul) Seben, mare zopan la Bulgaria" (al Bulgariei), dar pe ceașca de la Duna nu este semnalată nici o inscripție. Identificarea lui Seben cu Sabin hanul bulgar care a fugit la Constantinopol unde este semnalat în anul 765 în anturajul intim al împăratului Constantin V,¹⁰ și prin urmare datarea

⁸ J. Strzygowski, *op.cit.*, p. 54 sq., 164 sq., 240 sq. Pentru cele aproape 150 lucrări speciale consacrate tezaurului de la Sînnicolaul Mare, cf. J. Banner, J. Jakabffy, *Bibliografie archéologique du bassin danubien*, Budapest, I, 1954, p. 445 sq.; II, 1961, p. 200 sq., III, 1968, p. 219 sq.; R. Noll, *Vom Altertum zum Mittelalter*, Wien, 1974, p. 72 sq.; G. László, I. Racz, *A Nagyszentmiklósi kincs*, Budapest, 1977, p. 189 sq.; R. Florescu, *Tezaure transilvane*, București, 1979, p. 59 sq.

Tezaurul a fost atribuit pe rînd: hunilor, gepizilor, avarilor, cuturgunilor, bulgarilor, pecenegilor, ungurilor, românilor, iar cronologic datat între secolele IV—XI. Recent într-un studiu intitulat "Importanța contextului istoric pentru datarea tezaurului de la Sînnicolaul Mare", pornind de la unele amănunte tehnice, tehnologice și stilistice, ori de la textele inscripțiilor prezente pe unele vase, precum și de la relațiile unor izvoare scrise bizantine sau apusene, am ajuns la concluzia că tezaurul a fost făcut în atelierele imperiale din Constantinopol și dăruit zoapanilor avari Buela și Butaul de către împăratul Constantin V, încercînd totodată să identifice pe patriциul Constantin al lui Builas din anturajul împărătesei Irina cu fiul zoapanului Buela (cf. M. Russu, *AI&A*, 1985—1986, p. 31 sq.).

W.F. Volbach, *op.cit.*, p. 367, 371; idem, *L'art byzantin*, p. 430, nr. 515 (Dune); T. Totev, *IzvArhInst*, 1964, p. 5 sq.; idem, *Archaeologia*, 1966, p. 31 sq.; idem, *Musée archéologique Preslav*, 1969, p. 166, fig. 75—77; V. Besevliev, *Byzantion*, 1965, p. 1 sq.; S. Vaklinov, *La formation de l'ancienne culture bulgare*, Sofia, 1977, p. 149 (il). Existența ceștii de la Dune exclude posibilitatea făuririi ceștii de la Preslav într-un atelier local. Ceștile nr. 11 și 12 din tezaurul de la Sînnicolaul Mare sînt identice ca formă, dar neornamentate (torțile acestora au fost dezlipite și topite după descoperirea tezaurului).

¹⁰ Theophanes, 433, 436; Nicephoros, 70. Sabin a fost ales han deoarece era ginerele fostului han Kormisios (739—756). cf. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, Berlin, 1958, p. 164. După nume, Sabinus (ca și hanul Paganus) pare mai degrabă de origine romană decît turco-bulgară (cf. J.B. Bury, *History of the Later Roman Empire*, II, London, 1913, p. 427, n. 4; G. Moravcsik, *op.cit.*, p. 239 și 262). Purtînd numele unui sfînt (Sabinus—Sabinos), el era sigur creștin încă de la naștere (cf. I. Dujcev, *IzvArhInst*, 1955 p. 333). Eventual Constantin V l-a rebotezat făcîndu-l iconoclast, oferindu-i totodată titlul de "mare zopan al Bulgariei", probabil și pe cel de *patriциus*, așa cum a făcut fiul său Leon IV în 777, cînd pe hanul Telering, după ce acesta s-a refugiat la Constantinopol, l-a botezat, i-a acordat titlul de *patriциus* și l-a căsătorit cu principesa Irina, fiica surorii sale (cf. Theophanes, 451).

Cert este că Sabin în anul 765 (probabil în calitate de "mare zopan al Bulgariei" sau eventual de *patriциus*), evident cu ajutor bizantin, l-a așezat ca han al Bulgariei pe Umaros, ce era, desigur, favorabil bizantinilor, dar bulgari care nu doreau ca țara lor să fie sub dominația bizantină l-au detronat înlocuindu-l cu bulgarul Taktos, fratele lui Baian (cf. Nicephoros, 70.) Schimbările repetate de hani la bulgari într-un timp relativ scurt pot fi explicate numai prin presiunile militare și diplomatice ale lui Constantin V, care a încercat în repetate rânduri, timp de două decenii, să transforme Bulgaria într-o țară bizantină. Pentru succesiunea hanilor bulgari în secolul VIII, cf. S. Runciman, *Ancient Bulgaria*, II, Nottingham, 1983, p. 233 sq. Datarea cupei de la Preslav pe timpul lui Boris-Mihail numai pe considerentul că Seben era creștin este greu de admis, deoarece Boris-Mihail sau urmașii săi nu ar fi acceptat ca un boier ce nu făcea parte din familia domnitoare să poarte un titlu echivalent, pe care l-purtau de pildă și principii sirbi. Țarul Boris-Mihail, pe lângă titlul de *caesar* (= țar) primit la Constantinopol cu ocazia botezării sale ca ortodox, se intitula singur "principe prin grația lui Dumnezeu" (cf. H. Gregoire, *Byzantion*, 1933, p. 666 și 1934, p. 782 sq.). Acordarea titlului de *patriциus*

ceștilor respective în secolul VIII și nu în secolele X sau XI, cum s-a propus, pare mult mai logică și mai firească. De altfel, M.C. Ross includea cupele din aur existente acum la Metropolitan Museum și la Muzeul Arheologic Istantbul, descoperite în Albania (la Vrap după cum a precizat J. Strzygowski), dimpreună cu tava de la Preslav printre puținele obiecte bizantine din aur ce au aparținut perioadei iconoclaste și care au mai supraviețuit pînă astăzi condițiilor vitrege ulterioare, cunoscute din cronicile bizantine¹¹.

O examinare mai atentă urmată de o revizuire a datării și a altor bijuterii din aur sau argint, decorate în relief cu animale fantastice și motive florale înscrise în "roți siriene", cum ar fi de pildă brățările din muzeele din Boston, Paris (colecția Schlumberg), Thessalonica și Athena¹², ar spori numărul pieselor executate în atelierele din perioada iconoclastă. De asemenea, dacă specialiștii ar acorda o atenție mai mare diferitelor produse din metal, fildeș, țesăturilor, picturilor, ori pieselor arhitectonice decorate în stilul floral și animalier, într-o manieră specifică perioadei iconoclaste, atunci repertoriul acestora ar crește considerabil, oferindu-ne astfel posibilitatea de a înțelege și cunoaște mai bine acest secol din istoria Imperiului Bizantin care a fost deosebit de rodnic și activ și în domeniul artei, creînd și difuzînd un nou curent artistic, ce a fost la modă nu numai în perioada "crizei iconoclaste", ci și în secolele următoare, cu toate interdicțiile sinodului din 11 martie 843 organizat de împărăteasa Irina la Constantinopol¹³. Noul curent artistic, concretizat mai ales prin preferința pentru stilul floral și animalier, dar și prin diverse subiecte iconografice profane, reprezentări de împărați, scene de luptă și vînătoare, întreceri la hipodrom, etc., a avut o largă răspîndire, atît în imperiu, cit și în afara granițelor sale, nu numai din cauze ideologico-religioase, ci mai ales datorită prefacerilor structurale interne, cauzate printre altele și de influențele succesive venite din Orient, astfel că în final s-a ajuns la o sinteză culturală care s-a exteriorizat printr-o nouă modă ce a prins rădăcini adînci, permițînd viețuirea ei timp de mai multe secole.

Tezaurul de la Vrap prin compoziția sa eterogenă este un exemplu concludent al sincretismului religios cu cel artistic profan. Primul lot de vase de cult, databil în secolele VI—VII pe baza iconografiei, a inscripțiilor și mai ales a sigiliilor cu monograma împăratului ori a funcționarilor ce răspundeau de calitatea aurului și argintului, arată că ele au fost făurite în ateliere situate în diferite părți ale imperiului (Cipru, Alexandria, Constantinopol).

Acest lot se deosebește stilistic, structural de cel de al doilea lot ce cuprinde

și recunoașterea titlului de "mare zupan al Bulgariei" de către Constantin V unui aliat sau federat credincios al Imperiului, cum era Sabinus, era conformă mentalității și obiceiului de la curtea imperială, deoarece, atît împăratul, cit și croniciarii bizantini considerau Bulgaria ca pe o fostă provincie a Imperiului, de aceea identificarea lui Seben cu Sabinos pare mult mai plauzibilă.

Dacă într-adevăr cupa respectivă a fost descoperită ca Inventar al unui mormînt, atunci acesta a aparținut foarte probabil efemerului han bulgar Sabinus, care se pare că a avut aceeași soartă ca și favoritul său Umaros, după ce acesta a fost dețronat de către noul han Taktos. Pentru adoptarea creștinismului și relațiile cu Bizanțul, cf. D. Angelov, *Ancient Bulgaria*, II, Nottingham, 1983, p. 220 sq.

¹¹ M.C. Ross, *op.cit.*, p. 360. Pentru tava din aur de la Preslav, cf. V. Ivanova, *Izv.ArhInst.*, 1959, p. 147 sq., fig. 15; T. Totev, *op.cit.*, p. 166, fig. 78. Tipul de cruce gravat pe tavă este frecvent întîlnit în secolul VIII, cf. C. Delvoye, *op.cit.*, I, p. 258 sq., fig. 79 și 109 bis; J. Hubert, *Die Kunst der Karolinger*, München, 1969, p. 359 sq., fig. 264—265; vezi și crucea de pe vasul nr. 21 din tezaurul de la Sinicolaul Mare, sau crucile de pe aplicele din tezaurul de aur de la Madara, ce cuprinde podoabe specifice unui costum princiar. Pentru cultul crucii și al "Crucii salvării", în special, cf. *DACL*, VIII, 1, p. 219 sq.; O. Wulff, *Altchristliche Bildwerke*, Berlin, 1909, p. 199 sq., nr. 943—945, 959—962, 1106 etc.

¹² M.C. Ross, W.F. Volbach, *L'Art Byzantin*, p. 377, sq. 398, nr. 428—432 și 463, p. 387 sq., nr. 459—461.
¹³ Pentru datarea țesăturilor bizantine din perioada iconoclastă, cf. W.F. Volbach, *L'Art Byzantin* p. 459; J.E. Beckwith, *Actes du XIVème Congr.Int.Byz.*, București, 1974, p. 343 sqq.; C. Delvoye, *op.cit.* p. 275 sq.; fig. 73—76 și 88—89. Tot din această perioadă ar putea fi și metopele cu animale fantastice din Athena — Agios Eleutherios (cf. D.T. Rice, *Byzantine Art*, 1968, p. 20 sq.; fig. 4) sau tava ornamentată cu grifon și cerb din Muzeul Ermitaj (cf. V.P. Darkevich, *Byzantine Secular Art in The 12th and 13th centuries*, Moscow, 1975, p. 263, fig. 376 și 377), ca să amintim numai cîteva exemple.

vase de cult și obiecte de podoabă pentru haine și harnașament, toate decorate în stilul floral și animalier. În cazul că tezaurul de la Vrap ar fi aparținut patriarhului unei episcopii din zonă, ar fi greu de explicat acumularea și mai ales folosirea de către episcopul respectiv a celor două categorii de vase, unele specifice iconodulilor, altele iconoclaștilor, atât înainte de sinodul de la Nicea din 787 cât și după. Dar și mai greu de explicat ar fi prezența pieselor de podoabă, turnate în tipare bivalve, ce au un evident caracter profan. Turnarea acestor piese de podoabă din aurul rezultat din topirea altor vase de cult, foarte probabil a vaselor nr. 8 și 9 de la care s-au mai păstrat doar fundurile lor (analizele electronomicroscopice etc. vor confirma sau infirma această ipoteză), dar mai ales rolul lor funcțional exclude de la sine posibilitatea ca ele să fi fost cumulate de către episcopul ce păstora peste credincioșii din zona respectivă. Amestecul a trei categorii de obiecte (iconodule, iconoclaste și profane) exclude, de asemenea, posibilitatea tezaurizării lor de către o mănăstire sau o biserică episcopală mai ales că respectivele vase de cult provin din zone îndepărtate ale imperiului¹⁴. Nici posibilitatea ca acest tezaur să fi fost rezultat din jefuirea mai multor biserici situate la distanțe atât de mari de Vrap, de către slavii sau avarii ce locuiau eventual în această zonă, nu poate fi susținută. Explicația cea mai logică și mai firească deci, mai plauzibilă, pare a fi aceea că loturile respective provin din tezaurul imperial al lui Constantin V, despre care se știe că a confiscat și adunat la Constantinopol bogate tezaure sacre ale unor mănăstiri, pe care apoi le-a transformat în cazărmi, băi publice, etc. Tot din izvoare scrise contemporane se știe că fiii lui Constantin V au încercat inițial să-l detroneze pe nepotul lor Constantin VI, iar apoi și pe împărăteasa Irina¹⁵. Era firesc și normal ca acești fii ai lui Constantin V, pentru a reuși în acțiunea lor, să folosească o parte din tezaurul casei imperiale, pe care l-au moștenit sau și l-au însușit, pentru a plăti cu el armata necesară detronării proiectate. Theophanes, relatează că fiii lui Constantin V, sprijiniți inițial de patriciul Alexios și alții, nu au reușit să-l detroneze pe nepotul lor, dar în schimb acesta a scos ochii caesarilor Nicephoros și Christophoros, precum și patriciului Alexios, iar lui Nicetas, Anthimos și Eudochimos le-a tăiat limba. Ca un semn de compasiune al cronicarului pentru fiii lui Constantin, el relatează că peste 5 ani, exact în aceeași simbătă și aceeași lună, împărăteasa Irina, ca urmare a unei justiții divine, l-a orbit pe propriul său fiu. Se pare că fiii lui Constantin V nu s-au liniștit, ci au încercat s-o detroneze și pe împărăteasa Irina, de data aceasta cu sprijinul principelui slav Acamir al Belziției. Împărăteasa Irina trimite împotriva uzurpatorilor pe nepotul său, spătarul Theophilactos, care reușește să-i prindă, iar apoi ca pedeapsă le scoate ochii tuturor, "risipind planul acestora născocit împotriva ei în chip ticălos"¹⁶. Se pare că la această expediție au participat nu numai spătarul Theophilactos și tatăl său, patriciul Constantin Serantapichos (care era probabil pretorul Helladei), ci și alți patru patricieni cu înalte funcții militare, care peste o lună, a doua zi de Paști, o însoțeau pe împărăteasa Irina într-un car triumfal din aur, tras de patru cai albi, pe drumul de la biserica Sfinții Apostoli (unde era mormântul împăratului Constantin V) până la palatul imperial. Dărnicia împărătesei față de plebea marii metropole, ieșită pe stradă în această zi de sărbătoare, s-ar putea explica prin dorința ei de a-i câștiga simpatia și sprijinul. De altfel, pentru a-și putea consolida domnia ea a mai acordat și alte privilegii, ca de pildă scutiri de taxe vamale și impozite, a construit un spital pentru săraci, sau le-a dat acestora teren pentru cimitir etc. Un sprijin substanțial însă l-a primit împărăteasa Irina de la heladici, care l-au alungat pe principele Acamir, contribuind foarte probabil și la prinde-

¹⁴ J. Strzygowski, *op.cit.*, p. 242 sq.

¹⁵ Theophanes, 468, 473 sq.; K. Wessel, *op.cit.*, p. 230.

¹⁶ Theophanes, 474.

rea a fiilor lui Constantin V. Sprijinul heladicilor era firesc, deoarece Irina era originară din Athena, deci, ei erau interesați ca ea să rămână pe tronul imperial.

Sprijinul principelui slav Acamir al Belziției, acordat fiilor lui Constantin V, poate fi, de asemenea, ușor de explicat, deoarece încă din 783 patriciul și logotetel Staurakios a purtat un război victorios împotriva slavilor din Thessalia, Hellada și Peloponez, luând mulți prizonieri și bogate prăzi, pe care le-a dus la Constantinopol cu ocazia triumfului organizat la Hippodrom¹⁷. Dorința slavilor de sub conducerea principelui Acamir de a răsturna de la putere pe împărăteasa Irina, dar mai ales pe influentul ei sfetnic intim, eunucul Staurakios, a dus în mod firesc la alianța și sprijinirea fiilor lui Constantin V. Pentru echiparea armatei necesară uzurpării era normal ca aceștia să-i avanseze principelui Acamir o anumită sumă în bani, sau obiecte prețioase. Tezaurul de la Vrap, prin valoarea sa intrinsecă, ar putea fi foarte probabil o parte din avansul dat de fiii lui Constantin V principelui Acamir și războinicilor de sub comanda sa, explicând totodată și compoziția eterogenă a acestui tezaur.

Ascunderea tezaurului în anul 798 (cînd s-a petrecut acțiunea), la Vrap, în imediata apropiere a graniței nord-vestice a Themei Hellada, s-ar explica prin alungarea principelui Acamir de către helladici iar acesta fiind în primejdie l-a încredințat pămîntului. Cert este că ultimul stăpîn al tezaurului de la Vrap nu a mai avut timpul să folosească podoabele turnate în tipare bivalve (aplici, limbi de curea, cataramă, etc., cf. fig. 1, 1—6), după cum rezultă din cioturile și liniile de turnare încă la unele piese. Chiar faptul că podoabele respective au fost turnate în tipare bivalve, folosite obișnuit pentru turnarea pieselor de bronz, riscînd astfel pierderea unei importante cantități de aur rămasă sub forma cioturilor și liniilor de turnare, fără a folosi metoda cea mai firească, cea a "cerii pierdute" la care astfel de pierderi sînt minime, arată că totul s-a petrecut în grabă. Este evident că personajul respectiv, care a topit vase de cult din aur pentru a-și procura la repezeală podoabele necesare împodobirii hainelor și a harnașamentelor, nu a mai avut prilejul să le folosească, fiind obligat să le ascundă, fără a mai avea bucuria recuperării și valorificării lor. Se pare că principele Acamir a comandat aceste piese de podoabă și harnașament în vederea triumfului ce urma să fie făcut la Constantinopol, în cazul că uzurparea tronului de către fiii lui Constantin V ar fi reușit.

Înainte de a încheia doresc să mai fac cîteva observații referitor la piesele turnate, "de tip avar" similare celor prezente în tezaurul de la Vrap. Referitor la originea, tipologia, cronologia și atribuirea etnică ori aria de răspîndire a acestor tipuri de podoabe, existente în mare număr în necropolele avară tîrzii, există o bogată literatură de specialitate, dar opiniile specialiștilor sînt uneori controversate¹⁸. Din punct de vedere tipologic și cronologic piesele de bronz turnate în tipare bivalve, au fost împărțite în trei grupe, iar cele care ne interesează acum fac parte din ultima grupă pe scara evolutivă și cronologică. Opiniile specialiștilor care au studiat aceste piese, diferă mai ales atunci cînd tratează problema originii lor sau a atribuirii etnice, dar sînt aproape unanime în a limita perioada lor de făurire și folosire pe parcursul secolului VIII și începutul secolului IX, corespunzînd global cu perioada iconoclastă (720—843). Deși aceste podoabe apar cu precădere ca piese de inventar în necropolele din perioada tîrzie a caganatului avar, cu excepția unor cazuri izolate nu au fost găsite în asociere cu monete, pentru a putea fi astfel date mai precis, de aceea datările s-au făcut mai ales în

¹⁷ Theophanes, 456.

¹⁸ J. Hampel, *Alterthümer, des Frühen Mittelalters in Ungarn*, I, Budapesta, 1905, p. 509 sq. și 597 sq.; T. Horváth, *op.cit.*, p. 104 sqq.; D. Csallány, *StudAnt*, I, 1954, p. 101 sq.; IV, 1957, p. 250 sq.; idem *ActaAnt* 1962, p. 55 sq.; P. Tomka, *ActaOrientHung*, p. 217, sq. 1971; J. Erdélyi, *op.cit.*, p. 36 sq.; J. Dekan, *op.cit.*, p. 317 sq.; Z. Cilinska, *Conf.Int.Szeged*, p. 71; G. Török, în *Conf.Int.Szeged*, p. 143 sq.; J. Erdélyi, *Az avarsdg és kelet a régészeti források tükrében*, Budapesta, 1982, p. 132 sqq.

funcție de asocierile cu alte produse ori pe baza evoluției lor tipologice. Repertoriul motivistic ornamental al acestor piese de podoabă este relativ redus, constînd cu precădere din lujere de viță de vie și grifoni, deși sînt întîlnite și alte motive florale sau animaliere, inclusiv figuri umane. Constatarea că și în Imperiul Bizantin moda stilului floral și animalier are o largă și frecventă răspîndire, cu precădere în a doua jumătate a secolului VIII, ar sugera ipoteza că de asemenea și în caganatul avar ele ar fi fost la modă în principal în aceeași perioadă. Asocieria pieselor turnate împodobite cu lujere și grifoni, din tezaurul de la Vrap cu tăvile ovale ce au o toartă lobată, împodobită cu aceleași motive ornamentale, descoperite la Vrap, Sînnicolaul Mare și Ada¹⁹, este firească, sugerînd o evidentă contemporaneitate a lor (cf. fig. 1 și 2).

Asemănările frapante dintre cataramele decorate cu grifoni de tip bizantin, avaric sau germanic, au fost subliniate încă din 1934 de către H.Kühn²⁰, care însă după o savantă digresiune (din China pînă în Spania) a ajuns la concluzia originii lor răsăritene, concluzie care datorită prestigiului de care el se bucura, a influențat și opiniile altor cercetători ce au studiat în continuare această problemă. În legătură cu originea folosirii grifonilor ori a altor motive florale și animaliere la decorarea cataramelor ori a altor produse din metal, opiniile specialiștilor pot fi împărțite în două grupe mari: unii care susțin originea estică, prin intermediul populațiilor nomade și alții care susțin originea iraniano-persană prin intermediul artei bizantine. Ceea ce dorim să reliefăm acum în mod special este faptul că atît în caganatul avar, cît și în regatul merovingian și apoi în Imperiul carolingian, moda decorării produselor din metal cu grifoni în special, dar și cu alte motive decorative în stil floral și animalier, este o consecință a relațiilor și a influențelor exercitate de arta bizantină specifică epocii iconoclaste, cu precădere de la Constantin V încoace.

Relațiile bizantinilor cu francii se intensifică mai ales în perioada domniei lui Pepin cel Scurt și Carol cel Mare. Se știa că împăratul Leon IV a intenționat să se căsătorească cu Ghizela fiica lui Pepin, iar Constantin VI a fost logodit cu Rothruda — Erythro, fiica lui Carol cel Mare, căreia între anii 781—787 i s-au trimis chiar profesori de limba greacă și de inițiere în obiceiurile bizantine²¹. De asemenea se zvonea chiar despre o căsătorie între Carol cel Mare și împărăteasa Irina. Dintre numeroasele daruri schimbate cu ocazia repetatelor ambasade trimise de către cele două case imperiale, unele s-au păstrat pînă în zilele noastre, deci, era normal ca la curtea lui Carol cel Mare moda bizantină, renumită prin fastul ei, să fie imitată și apoi răspîndită în imperiu. Cert este însă că folosirea grifonilor de pildă, ca motiv decorativ pe produsele din metal, atît în caganatul avar, cît și în Imperiul carolingian, nu apare mai degrabă de secolul VIII, iar ea are o largă răspîndire cu precădere în a doua jumătate a acestui secol și începutul secolului următor²². În concluzie, considerăm că, apariția și mai ales larga răspîndire a modei de a împodobi diversele produse din metal cu astfel de moti-

¹⁹ J. Strzygowski, *op.cit.*, p. 11 sq.; J. Hampel, *op.cit.*, I, p. 643 sq.; II, p. 413 sq.; III, pl. 303, 318; S. Nagy în *Conf.Int.Szeged*, p. 113.

²⁰ H. DACL, VI, 2, p. 1814 sq.; fig. 5468—5475, s.v. Griffons; H.Kühn, *JPEK*, 1934, p. 77, sq.; pl. 30—41; K.Wessel, *op.cit.*, p. 257, fig. 162.

²¹ N. Iorga, *op.cit.*, p. 234, 241, G.Ostrogorski, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München, 1952, p. 138 sq.; 148 sq.

²² Încercările de sincronizare a descoperirilor avarie tîrzii cu cele merovingiene tîrzii confirmă datarea majorității pieselor din grupa a treia pe parcursul secolelor VIII—IX. (cf. E.Keller, V.Bierbrauer, *SlavArch*, 1965, p. 380 sq.; F. Stein, *StudZ*, 1968, p. 238 sq.; J. Werner, *StudZ*, 1968, p. 279 sq.; I.Bóna, *AAASH*, 1966, p. 310 sq. și 1971, p. 238 sqq. (cu bibliografia și discutarea problemei); P.Tomka, *loc.cit.*, idem, *Conf.Int.Szeged*, p. 137 sq. Descoperirea unor piese izolate, similare celor din grupa a treia, pe teritoriul fostei U.R.S.S. nu sprijină ipoteza originii lor răsăritene, ci reflectă relațiile directe sau în direcție cu Bizanțul sau caganatul avar în secolul VIII (cf. J. Werner, *op.cit.*, p. 283, fig. 1; J. Erdélyi, *op.cit.*, p. 137 sq., fig. 29, 33, 44, 53, 67, 70).

ve ornamentale este o consecință a relațiilor multiple pe care le-a avut Imperiul Bizantin cu caganatul avar și Imperiul carolingian.

Schișarea fugară, mai mult enunțiativă a contextului istoric și artistic contemporan cu tezaurul de la Vrap s-ar putea să nu fie suficient de convingătoare pentru unii specialiști, pentru a accepta ipoteza noastră de lucru în legătură cu ultimul proprietar al tezaurului și cauza care l-a determinat pe aceasta să-l ascundă, dar pînă la formularea unei alte ipoteze mai plauzibile, mai veridice, noi o supunem pe aceasta discuției specialiștilor care în studiile viitoare, bazate pe cele mai moderne mijloace de investigare, vor putea aduce fără îndoială noi argumente mai convingătoare pentru elucidarea acestei probleme, ori a altora legate de perioada iconoclastă din Imperiul Bizantin și reflectarea influențelor exercitate de aceasta în alte părți ale Europei.

MIRCEA RUSU

Fig. 1. — Tezaurul de la Vrap — Albania (1—6,8); Tezaurul de la Sinnicolaul Mare (7—7 a).

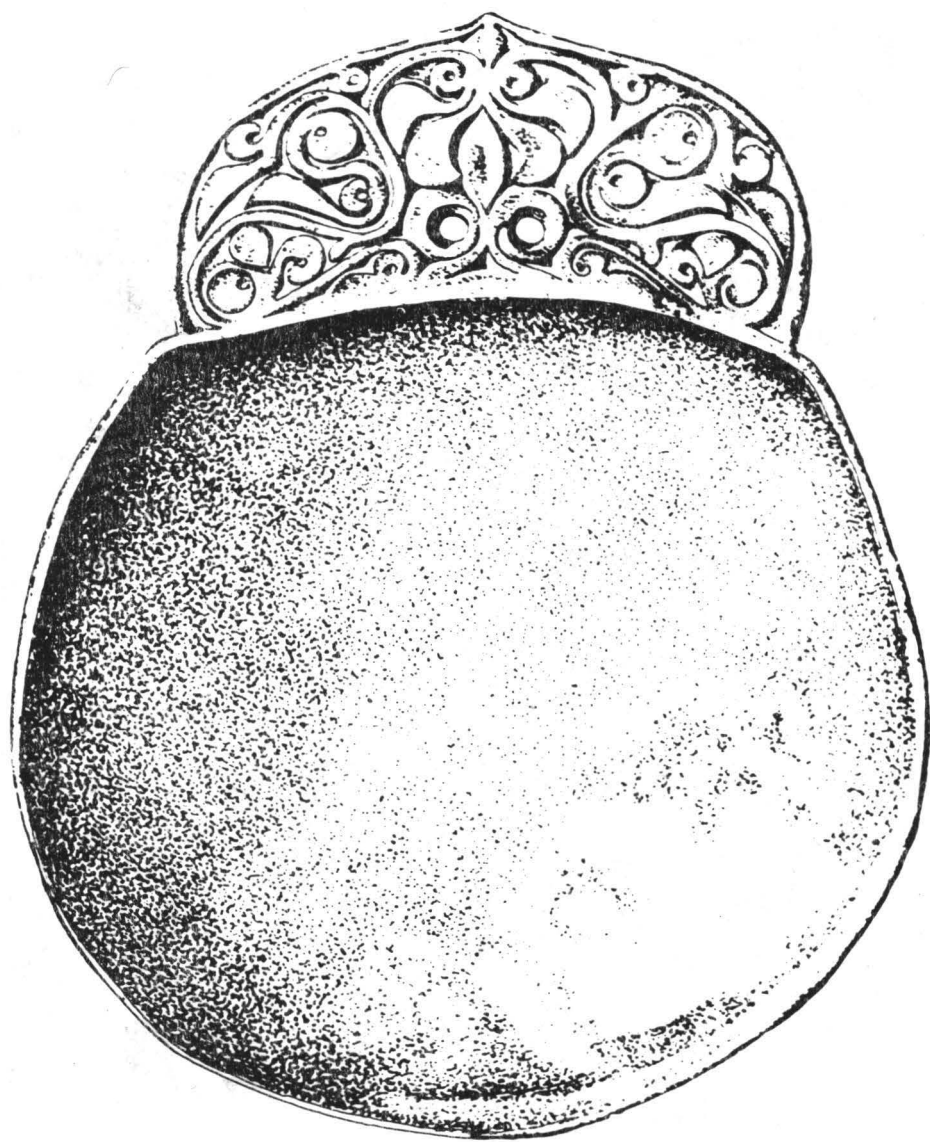

Fig. 2. — Tezaurul de la Vrap — Albania.

LE TRÉSOR DE VRAP A-T-IL APPARTENU AU PRINCE SLAVE ACAMIR DE BELZITZIA?

(Résumé)

On y parle encore une fois du célèbre trésor de Vrap. Il se compose d'objets fabriqués par les ateliers de Constantinople au siècles VII—IX. L'auteur y remarque que leur ornementation correspond aux canons et à la mode de l'époque iconoclaste. Le trésor est hétérogène, il n'a pas pu appartenir à un évêque. Il est possible qu'on l'ait amassé uniquement par la valeur des pièces et que certainement il a été caché dans les circonstances d'un danger. L'auteur affirme que ce trésor aurait pu appartenir à la trésorerie impériale, d'où il aurait été soustrait par les fils de l'Empereur Constantin V et utilisé dans le but de détrôner l'impératrice Irène, avec l'appui du prince slave Acamir. Ce dernier aurait pu cacher le trésor, après l'insuccès du complot (année 798).